

түкирик жерге түспейтуғын» «суўық» мәнисин билдиретуғын турақлы сөз дизбегин өз шығармаларында тийкарғы «суўық» мәнисинен басқа «абырайлы», «хүрметли» мәнисинде де қолланады. Мысалы:

- Түп деген түкирик жерге түспейтуғын суўықта [8:101] «суўық» мәниси,

- Түп деген түкиригимиз жерге түспей, сағымыз сынбай келгенде өз туўғаным сенлерден сағым сынатуғын болса, биротала ала жипти кесип, бир-биреўди қайтып көрместей болып кетермен [5:169]. Бул мысалда «абырайлы», «хүрметли» мәнисинде жумсалған.

Әдебиятлар

1. Айназарова Г. Карақалпақ тилинде теңлес еки компонентли фразеологизмлер. –Нөкис: 2005, 118-б.
2. Абдиназимов Ш. Бердақтың фразеологиялық жаңашыллығы. // “Әмиўдәрйя”. 1998. № 1-2.108-109-б.
3. Бердимуратов Е., Айназарова Г. «Қырық қыз» дастанының лексикасында фразеологизмлер хәм олардың еки компонентли түрлериниң қолланылыўы ҳақында. // “Әмиўдәрйя”. 1998, № 1-2. 48-52-б.
4. Бердимуратов Е. Ҳәзирги карақалпақ тили. Лексикология. –Нөкис: 1994, 184-б.
5. Мәжйитов С. Шығармалары. –Нөкис: 1992.
6. Мәжйитов С. Карақалпақ тилинде әлипбе. –Т.: 1925.
7. Мәжйитов С. Егеделер саўаты. –Т.: 1925.
8. Мәжйитов С. Оқыў китабы. –Т.: 1925.
9. Мәжйитов С. Гүлим-Тайман пьесасының қолжазбасы. –Нөкис: 1970, 240-б.
10. Исаев С. Қазақ әдеби тілінің тарихы. –Алматы: 1989.

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада ХХ аср бошларида яшаб ижод этган қорақалпақ халқиниң таниқли маърифатпарвари, шоир ва драматург С.Мажйитов асарлари ва дарсликларидаги қўлланилган фразеологизмлар ҳақида сўз юритилади. Шоир асарларида иборалар маъносини кучайтириш учун таркибига ҳар хил сўзлар қўшилганлигини, турғун бирикмаларнинг турли хил вариантлари пайдо бўлганлигини қўрамыз.

РЕЗЮМЕ. В данной статье говорится о фразеологизмах, которые нашли свое отражение в произведениях и учебных пособиях С.Маджитова - видного просветителя, поэта и драматурга начала ХХ века. В произведениях поэта для усиления значения фразеологизмов в его состав включаются разные слова, появлялись разные варианты устойчивых сочетаний.

SUMMARY. This article is about phraseological units, which are reflected in the works and teaching guides of S. Madzhitov, a prominent educator, poet and playwright of the early 20th century. In the works of the poet, to strengthen the meaning of phraseological units, different words are included in its compound, various variants of stable combinations appeared.

KORPUS LINGVISTIKASIDA «ALIGNER» DASTURLARNING O'RNI

Sh.M.Xamroyeva – filologiya fanlari doktori

N.S.Matyakubova – doktorant

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Tayanch soʻzlar: “Aligner” dasturi, korpus lingvistikasi, parallel korpus, lingvistik tahlil, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), moslashtirish.

Ключевые слова: Aligner, корпусная лингвистика, параллельный корпус, лингвистический анализ, обработка естественно-го языка (NLP), выравнивание.

Key words: Aligner, Corpus Linguistics, Parallel Corpus, Linguistic Analysis, Natural Language Processing (NLP), Alignment.

Asosiy qism. Qadimgi lingvistik adabiyotlarda korpus til, dialekt yoki til osti tizimini ifodalash uchun tanlangan, lingvistik tahlil qilish maqsadida foydalaniladigan matnlar to'plami sifatida ta'riflangan. So'nggi paytlarda kompyuter lingvistikasi, tabiiy tilni qayta ishlash vositalari va tizimlarining rivojlanishi bilan birga, korpus ta'rifi ham o'zgarib bormoqda. Bugungi kunda korpus asosan mashinada o'qiladigan matnlar to'plami, turli xil lingvistik tadqiqotlar uchun eng yaxshi tarzda taqdim etiladigan ma'lumotlar manbai yoki tashqi mezonlar asosida tanlangan elektron shakldagi matnlarning lingvistik to'plami sifatida qaraladi [7].

Korpus lingvistikasi tilshunoslikning kichik sohasi bo'lib, uning predmeti korpusni tahlil qilish orqali tilni o'rganishdan iborat. Korpus lingvistikasi tilning tuzilishi, ishlatilishi va rivojlanishi haqida tushunchaga ega bo'lish, korpuslarni tahlil qilish uchun hisoblash vositalari va usullaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Korpus lingvistikasi sintaksis, semantika, nutq, pragmatika va stilistikaning muammolaridan iborat keng ko'lamli lingvistik hodisalarni o'rganishni maqsad qiladi. U leksikografiya, lingvodidaktika, tarjimashunoslik, til texnologiyasi kabi turli sohalarida qo'llaniladi.

Korpus lingvistikasi so'nggi yillarda katta raqamli korpuslarning mavjudligi va ularni tahlil qilish uchun hisoblash vositalari va texnikasining rivojlanishi tufayli tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. U tadqiqotchilarga insoniy muloqotning murakkabliklarini o'rganish va tushunishning yangi usullarini taqdim etish orqali tilni o'rganishda yangi bosqichni olib kirdi.

Жуўмакластырып айтқанда, өзиниң образлылығы менен терең мәнилилиги менен көзге түсетуғын фразеологизмлер ҳәр бир миллет тилиниң байлығын хәм тәсирлилигин көрсететуғын көриниси болып табылады. Демек, Сейфулғабит Мәжйитов карақалпақ тилиниң сөзлик курамының қаймағы есапланатуғын турақлы сөз дизбеклерин оғада шеберлик пенен өзиниң дөретиўшилиқ мәқсетлерине муўапық орынлы хәм дәл қолланыўы арқалы әдебий тилимиздиң көркемлик дәрежесиниң артып, миллий тилимиздиң мәнилик жақтан байыўына белгили дәрежеде тәсир жасағанын көремиз.

Әдебиятлар

1. Айназарова Г. Карақалпақ тилинде теңлес еки компонентли фразеологизмлер. –Нөкис: 2005, 118-б.
2. Абдиназимов Ш. Бердақтың фразеологиялық жаңашыллығы. // “Әмиўдәрйя”. 1998. № 1-2.108-109-б.
3. Бердимуратов Е., Айназарова Г. «Қырық қыз» дастанының лексикасында фразеологизмлер хәм олардың еки компонентли түрлериниң қолланылыўы ҳақында. // “Әмиўдәрйя”. 1998, № 1-2. 48-52-б.
4. Бердимуратов Е. Ҳәзирги карақалпақ тили. Лексикология. –Нөкис: 1994, 184-б.
5. Мәжйитов С. Шығармалары. –Нөкис: 1992.
6. Мәжйитов С. Карақалпақ тилинде әлипбе. –Т.: 1925.
7. Мәжйитов С. Егеделер саўаты. –Т.: 1925.
8. Мәжйитов С. Оқыў китабы. –Т.: 1925.
9. Мәжйитов С. Гүлим-Тайман пьесасының қолжазбасы. –Нөкис: 1970, 240-б.
10. Исаев С. Қазақ әдеби тілінің тарихы. –Алматы: 1989.

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада ХХ аср бошларида яшаб ижод этган қорақалпақ халқиниң таниқли маърифатпарвари, шоир ва драматург С.Мажйитов асарлари ва дарсликларидаги қўлланилган фразеологизмлар ҳақида сўз юритилади. Шоир асарларида иборалар маъносини кучайтириш учун таркибига ҳар хил сўзлар қўшилганлигини, турғун бирикмаларнинг турли хил вариантлари пайдо бўлганлигини қўрамыз.

РЕЗЮМЕ. В данной статье говорится о фразеологизмах, которые нашли свое отражение в произведениях и учебных пособиях С.Маджитова - видного просветителя, поэта и драматурга начала ХХ века. В произведениях поэта для усиления значения фразеологизмов в его состав включаются разные слова, появлялись разные варианты устойчивых сочетаний.

SUMMARY. This article is about phraseological units, which are reflected in the works and teaching guides of S. Madzhitov, a prominent educator, poet and playwright of the early 20th century. In the works of the poet, to strengthen the meaning of phraseological units, different words are included in its compound, various variants of stable combinations appeared.

Korpus lingvistikasi bo'yicha olib borilayotgan so'nggi tadqiqotlarda "Aligner" dasturlari muhim rol o'ynadi. «Aligner» dasturi – bu bir tildan boshqa tilga tarjima qilingan yoki bir xil matnning turli tillardagi versiyalari bo'lgan parallel matnlardagi mos keladigan so'z yoki iboralarni avtomatik ravishda moslaydigan kompyuter dasturlari hisoblanadi. Korpus lingvistikasida «Aligner» dasturini qo'llashdan asosiy maqsad turli matnlarda tilning qo'llanilishini taqqoslashdir. Misol uchun, tadqiqotchilar bir xil matnning turli tarjimalarida ma'lum so'z yoki iboralarning qo'llanilishini solishtirish yoki asliyadagi matn, uning tarjimalarida tildan foydalanishni solishtirish uchun «Aligner» dasturidan foydalanishi mumkin [1].

Bundan tashqari «Aligner» dasturi parallel korpus yaratishda ishlatiladi, ular jumla yoki ibora darajasida moslashtirish vazifasini bajaradi. Parallel korpus turli xil vazifalarni bajarish uchun foydali. Masalan, mashina tarjimasi va qiyosiy tadqiqotlarda parallel korpuslar material / manba o'rnida keladi. Tildagi hodisalarni qiyoslash taqqoslash, parallel korpus ishlab chiqishda ulardan foydalanishdan tashqari, «Aligner» dasturi korpus lingvistik tadqiqotlarining boshqa sohalarida ham qo'llanilgan. Masalan, «Aligner» dasturlari turli janrlar, belgilangan vaqt oralig'ida tildan foydalanish jihatlarini aniqlash, ijtimoiy media yoki boshqa onlayn manbalarda tildan foydalanishni tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin [1]. Korpus lingvistikasida «Aligner» dasturlarning asosiy vazifalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Tarjima: «Aligner» dasturi turli tillardagi parallel matnlarni moslashtirish uchun ishlatilishi mumkin, keyin-

chalik ular tarjimada ham qo'llanadi. Misol uchun, ingliz va o'zbek tilidagi matnlarining parallel korpusi ikki til o'rtasida avtomatik tarjima qila oladigan mashinali tarjima tizimlarini ishlab chiqishda yordam berish uchun moslashtirilishi mumkin.

2. Lingvistik tahlil: «Aligner» dasturi bir tildagi matnlarni moslashtirish uchun ishlatilishi mumkin, bu tilshunoslarga tildagi xilma-xillik va undagi o'zgarishlarni o'rganishga yordam beradi. Masalan, turli davrlarga yoki mintaqalarga oid matnlarni moslashtirish lug'at, sintaksis yoki nutq shakllaridagi farqlarni aniqlashga yordam beradi.

3. Til o'rganish uchun: «Aligner» dasturlar turli tillarni o'rganish uchun moslashtirilgan parallel matnlar hosil qilish uchun qo'llanilishi mumkin.

4. Ko'p tilli korpus: «Aligner» dasturlar bir nechta tillardagi matnlarni moslashtirish uchun ishlatiladi, bu tadqiqotchilarga turli tillarda tildan foydalanish va o'xshash jihatlarni tahlil qilish imkonini beradi.

5. Parallel korpus: «Aligner» dasturlar bir-birining tarjimasini bo'lgan matnlarni moslashtirish uchun ishlatiladi, bu tadqiqotchilarga tildan foydalanish, tarjimaning tekshirish imkonini beradi.

6. Tarixiy tilshunoslik: «Aligner» dasturlar tarixning turli davrlaridagi matnlarni moslashtirishda qo'llanadi, bu vaqt o'tishi bilan til o'zgarishi va evolyutsiyani tahlil qilish imkonini beradi.

«Aligner» dasturi korpus lingvistikasida zaruriy vosita bo'lib, tadqiqotchilarga turli tillar, matnlar va turli davrlarga oid lingvistik ma'lumotlarni solishtirish imkonini beradi; tildan foydalanish, undagi o'ziga xos murakkab ibora va tushunchalarni to'g'ri anglashga yordam beradi.

Lingvistik «Aligner» dasturlar ko'p tilli yoki parallel matn ma'lumotlari bilan shug'ullanadigan ko'plab tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) ilovalarining muhim tarkibiy qismidir. Ular tadqiqotchilar va ishlab chiquvchilarga tillararo tahlillarni amalga oshirish va bir nechta tillarda ishlay oladigan NLP tizimlarini ishlab chiqish imkonini beradi. Korpus lingvistikasida ko'p qo'llaniladigan «Aligner» dasturlarga asosan quyidagilar kiradi:

1. Word alignment (So'zlarni moslashtirish): Bu turdagi «Aligner» dastur ikkita turli xil tildagi bo'lgan hujjat yoki jumalardagi so'zlarni bir-biri bilan moslashtirish uchun ishlatiladi. «Word alignment» modellari mashina tarjimasini tizimlarini yaratish yoki parallel korpuslarni moslashtirish uchun ishlatilishi mumkin.

2. Sentence alignment (Jumalarni moslashtirish): Bu «Aligner» dastur ikkita turli xil tildagi bo'lgan hujjatdagi jumalarni moslashtirish uchun ishlatiladi. Jumalarni moslashtirish ko'pincha text-to-speech (matndan nutqqa) tizimlarida yoki filmlar yoki videolardagi subtitrlarni moslashtirish uchun ishlatiladi.

3. Document alignment (Hujjatlarni moslashtirish): Bu turdagi «Aligner» dastur ikki xil hujjat yoki matn tuzilishini moslashtirish uchun ishlatiladi. U turli hujjatlardagi boblarni, bo'limlarni yoki paragraflarni moslashtirish uchun ishlatilishi mumkin.

4. Entity alignment (Obyektni moslashtirish): turli hujjatlardagi obyektlar yoki nomli obyektlarni moslashtirish uchun ishlatiladi. Bu ko'pincha ma'lumot qidirish tizimlarida obyektlarni turli ma'lumotlar manbalari bilan moslashtirish uchun ishlatiladi.

5. Phrase alignment (Frazalarni moslashtirish): Bu «Aligner» dastur turli hujjatlar yoki tillardagi iboralar yoki birikmalarni moslashtirish uchun ishlatiladi. Frazalarni moslashtirish ko'pincha tilni modellashtirish yoki ma'lumot qidirish tizimlarida qo'llaniladi.

Ushbu «Aligner» dasturlar ko'pincha tilni qayta ishlash vazifalarida yaxshiroq aniqlikka erishish uchun mashinani

o'rganish yoki statistik modellar kabi boshqa NLP usullari bilan birgalikda qo'llaniladi.

«Aligner» dasturlar NLPda foydali vosita bo'lsa-da, ulardan foydalanishning bir qancha kamchiliklari ham mavjud. «Aligner» dasturlarning bir nechta asosiy cheklavlari va kamchiliklari [5]:

1. Ko'p ma'nolilik va noaniqlik: alignment har doim ham aniq vazifa emas va ma'lumotlarda noaniqlik yoki ko'p ma'nolilik mavjud bo'lganda eng yaxshi moslashishni aniqlash qiyin bo'lishi mumkin. Misol uchun, bir xil so'z yoki ibora kontekstga qarab turli xil ma'nolarga ega bo'lishi mumkin, bu esa matnni to'g'ri moslashtirishni qiyinlashtirishi mumkin.

2. Manba ma'lumotlaridagi xatolar: «Aligner» dasturlar yuqori sifatli, aniq manba ma'lumotlariga tayanadi va ma'lumotlardagi har qanday xato yoki nomuvofiqliklar moslashtirishda xatolarga olib kelishi mumkin. Bu, ayniqsa, turli tillardagi matnlarni moslashtirishda yuzaga keladi, asosan tarjima qilishdagi xatoliklari yoki imlo va grammatikadagi o'zgarishlar nomuvofiqlikka olib kelishiga asosiy sabab bo'lishi mumkin.

3. Murakkab lingvistik hodisalar: Ko'pgina lingvistik hodisalar, jumladan, idiomalar, metaforalar va kinoyalarni moslashtirish qiyin. Ushbu lingvistik xususiyatlarni aniqlash va aniq moslashtirish qiyin bo'lishi mumkin, bu esa ma'lum kontekstlarda alignment vositalarining foydaliligini cheklashi mumkin.

4. Cheklangan imkoniyat doira: «Aligner» dasturlar odatda jumalar, hujjatlar yoki obyektlar kabi matnning muayyan turlarini moslashtirish uchun mo'ljallangan. Bu shuni anglatadiki, ular matn yoki ma'lumotlarning murakkabroq turlarini moslashtirish uchun mos kelmasligi mumkin.

5. Resurs talab qiladigan: Ba'zi bir «Aligner» dastur turlari resurslarni ko'p talab qilishi mumkin, bu esa katta hajmdagi ishlov berish quvvati va xotirani talab qiladi. Bu katta ma'lumotlar to'plamlari yoki ayni vaqtda mavjud bo'lgan ilovalar uchun moslashtirishni qiyinlashtirishi mumkin.

«Aligner» dasturlar korpus lingvistikasi tadqiqotida muhim vositaga aylandi, tadqiqotchilarga turli matnlar va tillarda tildan foydalanishni yangi va innovatsion usullarda o'rganish imkonini berasada, ularning cheklavlari va potensial qiyinchiliklaridan xabardor bo'lish va ularni boshqa NLP texnikasi bilan birgalikda to'g'ri ishlatish muhimdir.

Umuman olganda, «Aligner» dasturlar Korpus lingvistikasining asosiy vositalaridir, chunki ular parallel matnlarni tahlil qilish va turli tillar o'rtasidagi bog'liqliklarni ko'rsatishga yordam beradi va ular o'rtasidagi munosabatlarni aniqroq ko'rish uchun ikki yoki ko'p tilli matnlarni juft yoki guruhlarini moslashtirish uchun ishlatiladi. «Aligner» dasturi, shuningdek, tarjimalar qanday amalga oshirilganligi va ba'zi so'zlar, iboralar yoki birikmalar turli tillarda yoki madaniy kontekstlarda qanday talqin qilinishi haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi. Ular, shuningdek, vaqt o'tishi bilan yoki lahjalar tufayli sodir bo'lgan til o'zgarishini o'rganish va transkripsiya qilingan nutq, yozma matnlar yoki ikkalasining kombinatsiyasini korpus bo'ylab farqlarini aniqlash va solishtirishga yordam berish uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, «Aligner» dasturlar tarjimalar sifatini yaxshilash va kompyuterlarga inson tilini tushunish va unga javob berish imkonini beradigan tabiiy tilni qayta ishlash algoritmlarini o'rgatish uchun mashina tarjimasida qo'llaniladi. «Aligner» dasturlar tadqiqotchilarga keng ko'lamli korpuslarni tahlil qilish, lingvistik farqlarni aniqlash va solishtirish, shuningdek, tarjima va boshqa tabiiy til ilovalaridagi tillar o'rtasidagi murakkab munosabatlar haqida tushunchaga ega bo'lishda muhim ro'l o'ynaydi.

Adabiyotlar

1. Baker M. (1993). Corpus linguistics and translation studies: implications and applications. In M. Baker, G. Francis, & E. Togni-Bonelli (Eds.), *Text and Technology: In Honour of John Sinclair* (pp. 233-250). John Benjamins Publishing.
2. Bowker L., & Pearson, J. 2002. *Working with specialized language: a practical guide to using corpora*. Routledge.
3. Granger S. (2002). A bird's-eye view of learner corpus research. *Language learning*, 52(s1), 189-234.

4. Johansson S., & Hofland, K. (Eds.). (1989). Parallel corpora: Parallel corpus processing (Vol. 1). John Benjamins Publishing.
5. Sinclair J. (2005). Corpus and text: Basic principles. In K. Aijmer & B. Altenberg (Eds.), *Advances in corpus linguistics: Papers from the 23rd International Conference on English Language Research on Computerized Corpora (ICAME 23)* (pp. 1-20). Rodopi.
6. Stubbs M. (2002). Three concepts of keywords. In M. Wynne (Ed.), *Developing linguistic corpora: A guide to good practice* (pp. 47-69). Oxbow Books.
7. McEnery, Anthony M. and Anita Wilson. *Corpus linguistics: an introduction*. Edinburgh University Press, 2001.
8. McEnery, Tony, Richard Xiao and Yukio Tono. *Corpus-based language studies: An advanced resource book*. Taylor & Francis, 2006.
9. https://www.lancaster.ac.uk/linguistics/corpus/corpus_software.php
10. <https://corpuslinguistics.github.io/>

РЕЗЮМЕ. «Aligner» dasturi – korpus lingvistikasida hal qiluvchi vosita, parallel matnlarni moslashtirish, parallel korpus yaratish, tilning o'ziga xos jihatlarini aniqlash va tahlil qilish jarayonini avtomatlashtirishga imkon beradi. «Aligner» dasturiz korpus lingvistikasida tadqiqotlar sezilarli darajada ko'p vaqt va mehnat talab qiladi.

РЕЗЮМЕ. Aligner – важнейший инструмент корпусной лингвистики, позволяющий исследователям автоматизировать процесс выравнивания параллельных текстов, создания параллельных корпусов, выявления языковых моделей и проведения количественного анализа. Без выравнивателей большая часть исследований в корпусной лингвистике была бы значительно более трудоемкой и длительной.

SUMMARY. Aligners are a crucial tool in corpus linguistics, allowing researchers to automate the process of aligning parallel texts, creating parallel corpora, identifying language patterns, and conducting quantitative analysis. Without Aligners, much of the research in corpus linguistics would be significantly more time-consuming and labor-intensive.

G.DÁWLETOVA SHÍĞARMALARÍNDÁ FRAZEOLÓGIZMLERDÍŇ QOLLANÍLÍWÍ

Sh.A.Jolimbetova – *tayansh doktorant*

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedágotikalıq institutı

Tayansh so'zlar: фразеологизм, услуб, тасвирий воситалар, компонент.

Ключевые слова: фразеологизм, стиль, изобразительные средства, компонент.

Key words: phraseology, style, figurative language, component.

Qaraqalpaq tiliniń leksikasında ózine tán ayırıqshalıqları, qosımsha emocional-ekspressivlik boyawlarǵa iye bolıp keliwi, máni ótkirliǵı, qurılısı hám basqa da birqansha belgileri menen ózgeshelenetuǵın frazeologizmler bir tutas frazeologiyalıq máni arqalı shıǵarma tiliniń tásiriligin arttıradı. Bul sıpat G.Dáwletova shıǵarmaların tilinde ayqın kórinip turadı.

Shayır shıǵarmalarında ayırım frazeologizmler heshqanday ózgerissiz qollanılǵan. Máselen, waqıt hám aralıqtıń qısqa ekenligin bildiriwde tomendegidey frazeologizmler jumsalǵan:

Ómir saǵım jilt eter *qas qaǵımda*, Ómir aǵıs *há de-genshe* ótedi.

At shaptırım basqalardan arası

Insanlardáǵı hár qıylı unamlı sıpatlardı, ruwxıy halatlardı táriyplewde bolsa frazeologizmlerden orınlı paydalanǵanın mına qatarlarda kóriwimizge boladı:

Senlik sezimlerden janǵa *nár alsam*, Suwsınladı, *miyri qandı* sózińnen,...

Frazeologizmlerdegi mánilik jaqtan ayqın kórinip turatuǵın jáne bir sıpatlı belgi olardıń óz-ara sinonim bolıwı esaplanadı. Frazeologiyalıq sinonimler qaraqalpaq tiliniń sarqılmas bir baylıǵı bolıp, mánilik reńbe-reńligi, ótkirliǵı, tásiriligi menen sıpatlanadı.

Qatarların *qanatına alıp júrer*, *Jerden jeti qoyan tawıp alǵanday*

Qayda *baǵıt alar* eken danalıq, *Esim enip* endi bilip atırman

El-jurt hasıl bolsań *úmit artadı*, *Arańızdan qıl ótpegen*, anajan

Qudaǵayın *pana boldı* ózińdey, *Pármanalar bolıp* ońısolında

Tis-turnaqlap jıynap túygenlerimdi, Sóz hasılın *qarmaǵıma ilemen*

Frazeologiya sinonimiya menen tıǵız baylanısta ekenligin joqarıdaǵı misallardan kóriwge boladı. Frazeologiyalıq sinonimiyada bir mánilik qubılıstıń variantlıǵı úyreniledi. Tildin basqa da birlikleri sıyaqlı variantlıq frazeologiyalıq sóz dizbeklerinde de bar. Frazeologizmlerdegi variantlılıq onıń mánilik baylıǵın kórsetetuǵın bir bólegi boladı. Ayırım frazeologizmler biri ekinshisiniń variantı bolıp keledi hám frazeologiyalıq variantlardı payda etedi. Misalı,

Elim dese *etek jeńin túrinip* («Sher tolıqtıqan shejireli Shaxaman»),

Lal qaldırıp qollasıwǵa jaradıń,

Qoyarǵa jer tappay júrdin tasalap,

Mayday jaǵıp sinip qalǵan janıńa,
Tilekshimen *tórt túligi say* bolǵay,
Xan *raydan qaytqan* eken, Shaxaman,
Parqın bildim xaqın menen jatıńnıń.

Al adamdaǵı ayırım unamsız qásiyetlerdi táriyplewde bolsa mına frazeologizmler jumsalǵan:

Gejir adam *aytqanıńa júrmeydi*,
Shaytanǵa hay berseń bári qaladı,
Diýdarıma toymastan, Qıyılıp turar anamday,
Biraz *dákki jedim*, qızǵıstay qorıp,...

Jazıwshılar, ádette, súwretlewdiń maqsetine muwapıq frazeologizmlerdi tek tańlap qollanıw menen ǵana sheklenip qalmaydı. Al, qaharmanlardıń xarakterine, ruwxıy jaǵdayına, turmıs tárizine saykeslendirip ózgetedi hám qayta isleydi. Sol tárizde frazeologizmler kórkemlenip, jańa mániler menen tolısıp baradı. Frazeologizmlerdi qayta islewdiń usılları, olarǵa jańasha tús beriwdiń jolları júdá hár qıylı boladı [1:34].

Frazeologizmnıń quramındaǵı ayırım sózlerdi al-mastırıw usılı kórkem ádebiyat tilinde keń tarqalǵan. Sonlıqtan frazeologizmnıń quramındaǵı qálegen bir sózdi basqa sózler menen tek ápiwayı almastırıw emes, al, frazeologizmnıń mánisin jáne de kúsheytiwge, súwretlenip atırǵan qubılıs yaki waqıyanı bórttirip kórsetiwge xızmet etse ǵana stilistikalıq áhmiyetke iye boladı. Bunday jaǵdayda frazeologizm quramında sóz qosıp jumsaw, ayırım komponentlerin qısqartıw arqalı ózgeris boladı [2].

Shayırdıń shıǵarmalarında mine usınday lingvopo-etikalıq áhmiyetke iye frazeologizmler kóp qollanılǵan.

Qaraqalpaq ádebiy tilinde qapa qılmaw, rayın bayqaw, renjitpew mánisindegi *qas-qabaǵına qaraw* frazeologizmindegi *qaraw* feyilin *baǵıw* feyili menen almastırıw arqalı frazeologizmnıń mánisin jáne de ótkirlestirgen:

Ózge úydiń *qas-qabaǵın baǵaman* («Háwjar-ay». 140-bet).

Qabaq baǵıw qıyın eken orasan («Bir dostıma», 99-bet).

Eseyiw, erjetiw, túsiniw, ańlaw mánilerin bildiriw ushın tilde kóbinese *aqlı kirli, aqlına endi* frazeologizmleri jumsaladı. Al, shayırdıń dóretpelerinde bolsa ol *aqlı qandı* túrinde qollanılǵan:

Átteń *aqlı keshlew qandı* quralıp («Balalıqtı saǵınıp», 65-bet).

Tilde ónimli jumsalatuǵın qulaq salıw frazeologizmi tıńlap otırıw, aytqanın qılıw mánilerin ańlatadı. Shayır shıǵarmalarında bolsa ol *qulaq qoyıw* túrinde jumsalǵan:

Qulaq qoyıp muǵallımge («Biz baxıtlı balalarımız», 80-bet).